

РОЗДІЛ 7

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 32.019.5+327+355/359:81'374

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.30>

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: МОДИФІКАЦІЯ ДИСКУРСУ В СВІТЛІ ВОЄННОГО СТАНУ

MODERN POLITICAL TERMINOLOGY: MODIFICATION OF DISCOURSE IN THE LIGHT OF MARITAL STATE

Сухоруков В.А.,

orcid.org/0000-0003-0404-5145

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Шокуров О.В.,

orcid.org/0000-0003-2390-4769

старший викладач кафедри української мови

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Немерцова О.Е.,

orcid.org/0000-0001-6765-3741

старший викладач кафедри української мови

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Сучасна політична термінологія народжується в умовах воєнного стану та визначається новими реаліями, що виникають під час збройних конфліктів. Дана стаття ретельно аналізує вплив воєнного стану в Україні, запровадженого із лютого 2022 року, на еволюцію мовленнєвого апарату політичного дискурсу. Автор звертає увагу на те, як небувалі обставини породжують необхідність введення нових термінів та концепцій, або ж спричиняє модифікацію вже існуючих, для точнішого вираження суті та динаміки подій.

Стаття пропонує системний аналіз термінів, які стають активними в період воєнного конфлікту, та їх вплив на політичний дискурс. Наголошено, що сучасний розвиток політичної лексики, який стрімко наповнюється новими поняттями під впливом суспільно-політичних подій, дає змогу говорити про доцільність виокремлення власне політичної термінології (на заміну соціально-політичної чи суспільно-політичної). Розглядаються випадки пересмислення звичайних термінів у новому контексті, зокрема, як воєнний стан модифікує семантику інших понять та підкреслює їхню важливість в даному контексті. Додатково у статті висвітлюється питання взаємодії сучасної політичної термінології з громадськістю. Аналізується, як зміна слів та їхніх значень впливає на сприйняття суспільством подій, що розгортаються в умовах воєнного конфлікту. Дослідження розкриває, як нові терміни визначають національні цінності, ставляться до питань безпеки та ідентичності, а також як вони можуть використовуватися для маніпулювання громадською думкою. У контексті сучасних геополітичних реалій, автор визначає взаємозв'язок між політичною термінологією та динамікою конфліктів, розкриваючи, як вона відображає та формує реальність воєнного стану. Результати дослідження можуть бути корисні для розуміння еволюції мовної практики та використання термінів у політичному дискурсі під час воєнних конфліктів.

Ключові слова: геополітичні зміни, кризова термінологія, неологізація, тезаурус, військові поняття.

Modern political terminology is born in the conditions of martial law and is determined by new realities arising during armed conflicts. This article carefully analyzes the impact of martial law in Ukraine, introduced from February 2022, on the evolution of the broadcasting apparatus of political discourse. The author draws attention to how new circumstances give rise to the need to introduce new terms and concepts, or to modify existing ones, in order to more accurately express the essence and dynamics of events.

The article offers a systematic analysis of terms that become active during the military conflict and their impact on political discourse. It is emphasized that the modern development of political vocabulary, which is rapidly filled with new concepts under the influence of socio-political events, makes it possible to talk about the expediency of distinguishing proper political terminology (to replace socio-political or socio-political). Cases of reinterpretation of ordinary terms in a new context are considered, in particular, how martial law modifies the semantics of other concepts and emphasizes their importance in this context. In addition, the article highlights the issue of interaction of modern political terminology with the public. It is analyzed how the change of words and their meanings affects the society's perception of the events unfolding in the conditions of the military conflict. The study reveals how the new terms define national values, address issues of

security and identity, and how they can be used to manipulate public opinion. In the context of modern geopolitical realities, the author defines the relationship between political terminology and the dynamics of conflicts, revealing how it reflects and shapes the reality of the state of war. The results of the study can be useful for understanding the evolution of linguistic practice and the use of terms in political discourse during military conflicts.

Key words: geopolitical changes, crisis terminology, neologization, thesaurus, military concepts.

Актуальність теми. В світлі останніх геополітичних змін, спричинених повномасштабним вторгненням росії на територію вільної, суверенної, незалежної України, риторика засобів масової інформації, побутової комунікації, офіційних виступів публічних діячів зазначала суттєвих модифікацій. Військова і власне політична термінологія все більше інтегрується у повсякденне спілкування. Прослідковується активне насичення неологізмами, серед яких особливе місце займають індивідуально-авторські новації (оказіоналізми), а також концепти, що є результатом народної творчості, обумовленої поточними подіями в країні та світі.

В свою чергу, мова політики, будучи складною та живою системою, постійно еволюціонує і вдосконалюється. Базове призначення зводиться до обслуговування прийнятних способів відображення політичної реальності, здійснення впливу на громадян, формування суспільного консенсусу. Такий вид комунікації передбачає взаємодію із громадськістю, в процесі чого коригується та робиться індивідуальний внесок у створення й модифікацію політичної дійсності.

Політичне мовлення – інструмент у змаганні за владу й статус, чим пояснюється її експресивність, маніпулятивність та гіперболізованість. Вказаний інструмент активно формується не лише політичною наукою, але й мас-медіа, а за останні роки – також за допомогою Інтернет-комунікації. Не зважаючи на те, що політична комунікації використовується для досягнення конкретних цілей, її лексика значно відрізняється від медійної та наукової термінології. Зазначене породжує питання про можливість перенесення новотворів мови в політичну комунікацію, яка в цьому аспекті залишається науковою прогалиною, а разом з цим – актуалізує питання відображення ключових тенденцій, притаманних політичній термінології останніх років.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Пролити світло на ці та низку опосередкованих до обраної проблематики питань, допомогли роботи таких науковців як Гладченко А. М. та Комарова О. С., які за результатами проведених досліджень приходять до висновку, що власне у період війни спостерігається виражена емоційність для неологізмів, яка часто має іронічний або саркастичний від-

тінок. Важливо відзначити, що висока емоційність при формуванні нових слів швидко призводить до утворення синонімічних ланцюжків, котрі можуть мати як позитивне, так і негативне забарвлення. Автори наголошують, що характерною особливістю створення неологізмів у цей період є відсутність власне неолексем. Замість цього широко використовуються новотвори та семантичні неологізми [2]. В рамках комплексної монографії, Литовченко І. систематизує назви зброї, амуніції, споруд, чим транслює динаміку розвитку військової лексики та розкриває її вплив, в тому числі, на політичну термінологію [4]. Цінними, з практичної точки зору, також були результати, викладені в наукових статтях Поплавської Н. М., Дашенко Н. Л. [6], Снісаренко Я. [7], Хоми Н. М. [9].

Метою дослідження є характеристика ключових тенденцій розвитку політичної термінології із урахуванням впливу поточного воєнного стану. Для досягнення поставленої мети використовувалися наступні **методи**: описовий (для ідентифікації мовних явищ, окреслення їх специфіки та вивчення особливостей функціонування в межах комунікації), структурний (для систематизації відомостей щодо семантичних, морфологічних, синтаксичних особливостей політичного дискурсу), метод компонентного аналізу пронизує все дослідження.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час в системі української мови політична термінологія займала другорядні позиції. Зазначене прослідковувалося навіть при спробі інтеграції нових понять та найменувань, напряду пов'язаних із політичним життям. До здобуття Україною незалежності, під егідою російської лексики, що була домінуючою в період СРСР, для вираження політичних реалій, подій та взаємовідносин між різними суб'єктами в мовознавчих дослідженнях часто використовували термін «соціально-політична», «суспільно-політична», рідше «політична» лексика та термінологія [3, с. 7]. Аналогічна тенденція має місце і по сьогоднішній день.

Проте, із розвитком державної політики як сукупності ціленаправлених управлінських рішень для врегулювання суспільних проблем, ми можемо говорити про пропорційний розвиток політичної лексики. Поодинокими є випадки, де

науковці іменують її без будь-яких додаткових приставок. До прикладу, Балюта В. притримувався позиції називати власне політичну лексику і термінологію, а її розвиток пов'язував із інтенсивними змінами в політиці, котрі обумовлені суспільними процесами [1, с. 10]. Укладачі енциклопедичного словника-довідника сучасної політичної лексики також схильні розмежовувати поняття «політична» і «суспільно-політична» лексика та «політична термінологія» [8]. Ідентичної позиції притримується і Яремко Я. П., який вивчає концептуальні поняття сучасної політології у лінгво-когнітологічному аспекті [11]. Зазначене пояснюється тим, що політична термінологія не належить до загальноновживаного словникового фонду і використовується лише в наукових та інших спеціальних текстах, орієнтованих на фахівців із політології. Політична лексика – це тематичне об'єднання загальноновживаних слів, зрозумілих абсолютній більшості громадян. Відповідно, ми схильні відокремлювати власне політичну лексику, під якою розумітимемо лексичні засоби, котрі використовуються для вираження політичних поглядів та інтересів. Мова йде про лексику, яка використовується для спілкування як між політиками, так і при спілкуванні політиків із народом. Враховуючи поточний стан розвитку політичної лексики і термінології приставка «суспільна» втрачає своє значення, а отже, на нашу думку, має поетапно виходити із вжитку.

Проте більшість притримується альтернативної думки. Про суспільно-політичну лексику як особливу лексико-семантичну підсистему мови, до якої входить найбільш вживана частина суспільно-політичної термінології, назви державних, партійних та інших громадських організацій і закладів, соціальних інститутів, найменування соціальних реалій та явищ різних країн, – йдеться у дослідженнях низки термінознавців [7, с. 139; 9, с. 50]. Прикладами можуть слугувати такі лексичні одиниці як *демонстрація, інтернаціонал, мітинг, пролетар, терор, фракція, експропріація*. Дійсно, вона є складною передусім через відсутність чітких меж, на відміну від інших термінологічних систем. Пояснення такому феномену криється у змісті даної сфери діяльності: в світі багато економічних, культурних і навіть технічних явищ стають предметами політичних регулювань через процеси, які розгортаються як усередині країн, так і на міжнародному рівні. Наприклад, здавалося б, чисто технічне використання комп'ютерних технологій переросло в глобальні проблеми, такі як оподаткування діяльності із *арбітражу трафіку*, боротьба із *кібертероризмом* й *кібе-*

ратаками; вони фігурують в порядку денному нарад чиновників, а отже стали суттєвими політичними питаннями. Із сфери PR поетапно мігрують у політичну термінологію наступні концепти: *спічрайтер, іміджева дипломатія, брендинг, іміджмейкінг політичний*. У своїх наукових розвідках дослідники також апелюють до поняття, котрі тяжіють до політичної термінології і співвідносні з іншими галузевими терміносистемами: *капеланство, теологія політична, лайцизм* (релігія), *фрустрація* (психологія), *футурологія* (суспільствознавство); *інформаційні хвороби, каральна психіатрія* (медицина) тощо [6, с. 14]. У цьому виявляється загальна тенденція формування суспільно-політичної термінології: відкритість системи номінативних одиниць, різних за походженням, «які спеціалізовані лексично (створені або запозичені терміни), семантично (загальноновживані слова, що отримали термінологічне значення) і фразеологічно (новстворені словосполучення номінативного характеру) для вираження понять, що відбивають сферу суспільно-виробничого, політичного життя нації» [5, с. 37].

Враховуючи поточний стан розвитку політології як науки та власне політичного дискурсу, приставку «суспільний» доцільно подати як характеристику, окрему рису, властиву політичній лексиці і термінології. Зокрема, вона присутня у другій позиції із числа характерних ознак політичної лексики:

- 1) поділяється на окремі групи: жаргонна, просторічна, іншомовна, аббревіатури;
- 2) реалізує ключову функцію мови політики – маніпулятивну (управління суспільством, громадською думкою; нав'язування своєї волі аудиторії);
- 3) відноситься до емоційно-оцінної лексики: до її складу входять політичні метафори, гіперболи, ярлики, прізвиська, штампи та кліше, політичні евфемізми та дисфемізми.

Більше того, в рамках англійських термінологічних досліджень окремі фахівців виділяють принципово нові терміносистеми, до прикладу ті, які позначають «кризовою термінологію» [12]. Слово «криза» походить від грецького слова «*krisis*», що означає переломний момент. Інші терміни, такі як аварії, надзвичайні ситуації, форс-мажор, катастрофа, фіаско, підпадають під загальну егіду «кризи», хоча досить часто розкриваються через призму різних проблематик та під різними кутами зору [13]. Кризові терміни у XXI ст. формують канву політичної мови, відповідно слугують потужними семантичними інструментами. Вони мають багато значень

і можуть використовуватися різними способами, залежно від контексту та окремих осіб або груп, котрі оперують даною лексикою. Як правило, вона має місце при публічній оцінці масштабів збитку, причинах кризи, оцінці ступеня готовності, складності, характеристики епіцентру кризи, здатності органів державної влади чи місцевого самоврядування впоратися з проблемою.

Тенденція формування кризової термінології властива українській політичній лексиці, зокрема, в останні два роки. Основною причиною стали, безумовно, геополітичні і безпекові зміни в країні, а саме повномасштабне вторгнення росії в лютому 2022 року. В її основі наразі перебуває військова термінологія, що домінує у політичному дискурсі. Вона являє собою специфічну лексику, відповідно, терміни військової справи мають відмінні риси. Безумовно, закритість та секретність армійських та військових нововведень обумовлює приватний характер військових термінів. Це служить передумовою для розвитку військової мови, що складається в національній комунікації поетапно, відображаючи лінгвокультурну ситуацію, характерну для конкретної доби у певній державі. У зв'язку з швидким розвитком військової науки і, зокрема, військової техніки з'являються все нові і нові терміни (термінологічні словосполучення). Термінологічний пласт лексики стає найбільш рухливим елементом військової й політичної літератури, а бурхливий його розвиток змушує вдаватися до певної уніфікації термінології, регламентації її вживання у статутному порядку. Майже у всіх країнах створюються спеціальні комісії для уніфікації наукової термінології, видаються галузеві термінологічні довідники, словники, тезауруси.

У політичний дискурс досить швидко мігрують поняття із військової комунікації, перш за все, всі слова та словосполучення, котрі безпосередньо пов'язані з збройними силами, військовою справою, війною і т. д. Крім того, сюди ми можемо віднести науково-технічні терміни, що вживаються у поєднанні із військовими поняттями: *гусенична стрічка, американський літак-винищувач, протитанкова ракета*. Військова комунікація характеризується лаконічністю, чіткістю та конкретністю формулювань, чим вона в окремих випадках відрізняється від власне політичного дискурсу. Вказані характеристики забезпечують логічну послідовність викладу, системність побудови, чітке відмежування однієї думки від іншої, легкість сприйняття переданої інформації. Сфера застосування військової термінології дуже широка, та багато

загальноживаних термінів набувають у військовому контексті більш конкретне, вузьке значення, тому визначити межі поняття «військовий термін» складно.

Наступна відмінна риса військових термінів – це їх стилістична нейтральність, оскільки єдиним призначенням терміну є назва відповідного поняття або об'єкта. В свою чергу іншим категоріям, наприклад, жаргонним словам, завжди властиве певне емоційно-експресивне забарвлення [4]. Знання загальних властивостей різних військових термінологій допомагає легше орієнтуватися у словниковій літературі, довідкових виданнях, полегшує пошук відповідного еквівалента, застерігає від вживання неправильних словосполучень. Не менш важливим є і знання національних особливостей воєнної термінології.

Українська військова термінологія, яка стає частиною політичного дискурсу, набуває свої особливих, самобутніх рис в першу чергу, за рахунок стрімкої неологізації. Наведемо приклади актуальних семантичних неологізмів, створених за допомогою метафоризації. Зокрема, на рівні політичних промов і дебатів непоодинокими є випадки вживання у відношенні до росіян терміну «*Орки*», який бере свої витoki від літературних персонажів Джона Толкіна, що відзначались відсутністю емоцій і співчуття та намагались знищити все живе. Незважаючи на те, що сама історія цих персонажів має давніший та складніший початок, пов'язаний з римським богом підземного царства Орком, вживається саме термін «*Толкіновські орки*» для позначення росіян. Крім того, у відношенні росії часто вживається термін «*Мордор*», який також запозичений з творів цього ж автора. «*Мордор*» в перекладі означає «чорна країна» і символізує концентрацію зла і смерті. росія отримала таку негативну назву внаслідок аналогії з цією державою. Зокрема, у новинах часто згадується, що «*Мордор*» знову здійснює техногенний шантаж чи атакує. Дрони, які активно використовуються військовими, називають «*пташками*». Ці «*пташки*» використовуються для міських боїв та розвідки на невеликі відстані. Різноманітні епітети, такі як *маленькі пташки, американські пташки, бойові пташки, передові пташки* та інші, активно вживаються для опису дронів. Неосемантичне слово «*moped*» виникло разом із іранськими дронами «*shahed*», які видавали гучний звук, схожий на гуркіт мопедів. У засобах масової інформації часто згадується «*протистояння американських «пташок» проти іранських «мопедів» у військових конфліктах*» [2, с. 9].

Типовими для політичної термінології стали абрєвіатури, що є скороченнями військової термінології, наприклад: *мбр* – механізована бригада, *тбр* – танкова бригада, *аємбр* – аеромобільна бригада, *КП (ЗКП)* – командний (запасний командний) пункт, *БМД* – бойова машина десантна, *БМ (БМП)* – бойова машина (піхоти), *БРМ (БРДМ)* – бойова розвідувальна (броньована розвідувальна дозорна) машина, *БТР (БТР-Д)* бронетранспортер (десантний), *ДРГ* – диверсійно-розвідувальна група, *ДВМП* – дистанційно встановлене мінне поле, *ЗКР* – зенітна керована ракета, *КПП* – контрольно-перепускний пункт [10, с. 808].

Широкий світовий резонанс, обумовлений вторгненням росії в Україну, спричинив суттєвий вплив значної кількості іншомовних слів. Так, в свою чергу, активне використання англїцизмів прослідковується в ході обговорення інтернет-комунікації та питань поширення інформації в мережі. Ймовірно, цьому сприяє не тільки необхідне для політиків високого рангу щоденне читання світової преси англїською мовою, що дозволяє їм бути в курсі останніх новин, а й проведення прес-конференцій для іноземної преси, під час яких необхідно підбирати лексику, котра буде перекладена з максимальним збереженням задуманого прагматичного ефекту. Наприклад: *«Ви ще про fake news не спитали. Це, напевно, також важливо»*.

Логічно, що вибір англїцизмів залежить і від цільової аудиторії (інтерв'ю з інтернет-користувачами, прес-конференція для журналістів, персональні консультації для громадян). Політик використовує англомовні найменування для

позначення нових понять, які почали вживатись у глобальній економічній чи політичній комунікації відносно недавно: *блокпост*, *тактична війна*, *артобстріл*, *гібридна війна*. Крім зазначених функцій, англїцизми допомагають політику в мовній економії, дозволяючи висловити суб'єктивну позицію, використовуючи меншу кількість слів чи слова з меншою кількістю морфем. Так, «програчне забезпечення» політик замінює на «інженерний софт», віддаючи перевагу фразі, що включає слова з меншим числом літер. Використання лексеми «*non-stop*» замість слова «безупинно» чи словосполучення «без перерв» також сприяє економії мовних засобів.

Висновки. Таким чином, можна підсумувати, що сучасний розвиток політичної лексики, що стрімко наповнюється новими поняттями під впливом суспільно-політичних подій, дає змогу говорити про доцільність виокремлення власне політичної термінології (на заміну соціально-політичної чи суспільно-політичної). Її творення в українській мові – результат стрімкої міграції понять із військової комунікації; неологізації; поширення абрєвіатур та англо-американських запозичень. Останні є важливим джерелом поповнення політичного і військового лексикону. Тісне співробітництво України та інших країн-членів НАТО проти країни-агресора, спільні зусилля і програми, а також розвиток комп'ютерних і військових технологій, що продовжується, дозволяє припустити, що проникнення англїцизмів у вітчизняну термінологію продовжиться надалі. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у аналізі способів утворення неолексем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

4. Балюта Е. Г. Нова лексика та фразеологія англїської мови сфери охорони довкілля: структурно-семантичні і функціональні параметри. Одеса: ОНУ, 2007. 365 с.
5. Гладченко А. М., Комарова О. С. Неологізація лексики у період російсько-української війни. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 34 (73) № 1 Ч. 1 2023. с. 9–13.
6. Жалай В. Я., Линник Т. Г., Пархоменко А. Ф., Рахманова І. І., Рубашова Л. М. Політична термінологія у сучасному інформаційному просторі. Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. К., 2019. с. 5–51.
7. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд) : монографія; за ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2016. 206 с.
8. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ–2000», 2015. 492 с.
9. Поплавська Н. М., Дашченко Н. Л. Новітні політичні терміни у мові Інтернет-видань (семантико-функціональний аспект). Записки з українського мовознавства. 2021. Вип. 28. с. 10–23.
10. Снісаренко Я. Суспільно-політична лексика як специфічна лексична категорія. Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. пр. К.: Університет «Україна», 2012. Вип. 26. 309 с.
11. Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів : «Новий Світ–2000», 2015. 396 с.
12. Хома Н. М. Новотвори в сучасному політичному лексиконі: неологічний бум та його відображення у навчальній політологічній літературі. Вісн. Львівськ. універ. Сер. філос.-політолог. студії. Вип. 6. 2015. 49–53.

13. Царьова І. В. Російсько-українська війна (2014–2022): слова, які набули нових значень. Publishing House «Baltija Publishing». 2022. с. 804–811.
14. Яремко Я. П. Сучасна політична термінологія: на перетині когніції та комунікації. Дрогобич: Просвіт. 2015. 434 с.
15. McConnell A. «The Politics of Crisis Terminology». Oxford Research Encyclopedia of Politics. 2020. URL: <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1590>.
16. McEntire D. A. Disciplines, disasters and emergency management: The converge and divergence of concepts, issues and trends from the research literature. Springfield, IL: Charles C. Thomas. 2007. 368 p.